УДК 796.071:316.614.4]:331.108.4
Корж Н.Л.[1], Захаріна Є.А.[2]
[1] канд. наук з фіз. вих. і спорту, доц., доц. каф. управління фізичною культурою та спортом НУ «Запорізька політехніка»
[2] д-р пед. наук, проф., проф. кафедри управління фізичною культурою та спортом НУ «Запорізька політехніка»

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВТОРИННОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ СПОРТСМЕНІВ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ СПОРТИВНОЇ КАР'ЄРИ

Анотація. *У статті автори акцентують увагу на значущість впливу освітнього процесу на ефективність соціалізації спортсменів та їх успішну інтеграцію в нові професійні ролі після завершення спортивної кар'єри. Розкрито та обґрунтовано основні складові соціалізації, її ідейну наповненість, як цілісного, багатовимірного процесу, який охоплює освітній, професійний, культурний та міжособистісний компоненти, що сприяє успішній інтеграції екс-спортсменів у суспільство та їхній сталий особистісний і професійний розвиток.*

Ключові слова: *екс-спортсмени, соціалізація, освіта*

Abstract. *In the article, the authors focus on the significance of the influence of key factors in the socialization of ex-athletes outside of sports activities. The main components of socialization, its ideological content, as a holistic, multidimensional process that encompasses educational, professional, cultural and interpersonal components, which contributes to the successful integration of ex-athletes into society and their sustainable personal and professional development, are revealed and substantiated.*

Key words: *ex-athletes, where socialization, sociocultural factors*

Відповідно до статистичних даних міжнародного спортивного простору значна більшість 60-67% екс-спортсменів, не можуть «знайти себе» в статусі фахівця у фізичній культурі та спорті, вони стикаються з труднощами професійної самореалізації [2].

У наукових дослідженнях фахівцями з психології та педагогіки було чітко та ґрунтовно окреслено різницю між поняттями «соціалізація»; «соціальна адаптація» та «де-соціалізація». Де:

- «соціалізація» – це активний безперервний процес, взаємодії особистості з оточенням, унаслідок якої особистість засвоює зразки поведінки, соціальні норми та цінності, необхідні для успішної особистої життєдіяльності у цьому суспільств;

- «соціальна адаптація» – це процес пристосування до нових соціальних умов, де «соціальна адаптація» розглядається, як етап або складова процесу соціалізації, в нашому випадку у пост-спортивному

середовищі;

- «де-соціалізація» – це втрата раніше засвоєних соціальних навичок, цінностей та норм, що призводить до руйнування зв'язків із суспільством, [2].

Багато досліджень присвячено позитивному впливу фізичної культури та професійного спорту на особистість, при цьому соціалізація в рамках сучасної культури розглядається як один із ключових факторів цього впливу. Беручи до уваги дві сторони однієї «медалі» варто відзначити, що: з однієї сторони професійний спорт має вагомий вплив: на фізичний та моральний розвиток особистості, бо саме в спорті відбувається формування ціннісної системи та самосвідомості особистості; з іншої сторони закінчення спортивної кар'єри вважається однією з головних криз, характерних для спорту, як соціального феномена.

Вивченню проблеми соціалізації та самовизначення спортсменів були присвячені дослідження Т. Арабаджи [1], науковцем запропоновано педагогічну технологію, що поетапно формує структурні компоненти готовності спортсменів до професійного самовизначення після завершення спортивної діяльності.

У наукових працях М. Приймак [3], зазначає, що соціально-психологічна адаптація спортсменів після завершення кар'єри є складним процесом, який охоплює подолання стресових станів, трансформацію ідентичності та входження у професійну діяльність поза спортом. Водночас цей процес ґрунтується на сформованих у спорті дисципліні й наполегливості, але нерідко ускладнюється психологічною залежністю тільки від спортивної діяльності.

Тож на нашу думку підготовка до більш «м'якої» соціалізації спортсменів після закінчення спортивної кар'єри має відбуватися, на протязі усього довгого спортивного шляху. Спортсмен має розуміти, що спортивна кар'єра може завершитися дуже швидко та з різних причин.

Серед найпоширеніших причин спортсмени виокремлюють: зниження мотивації – 7,9%; травми – 13,1%; народження дитини – 22,7%; залишити кар'єру на піку спортивних досягнень – 29,5% [1, 2].

Тому головним завданням тренерів, психологів, викладачів ВНЗ є не тільки підтримувати свого підлеглого спортсмена на високому спортивному рівні, а й підготувати спортсмена до подальшого повноцінного життя поза спортом.

Задля успішної соціальної адаптації екпортсменів у пост спортивний простір, кожен фахівець який «супроводжує» спортсмена має розуміти, що тільки розроблений алгоритм та покрокове його виконання дозволить спортсмену увійти в соціум та адаптуватися до нового етапу

життя після завершення спортивної кар'єри. Важливо, щоб цей процес супроводжувався комплексним підходом, що включає психологічну підтримку, допомогу в професійному розвитку, а також створення умов для соціальної інтеграції спортсмена. Лише так можна забезпечити його гармонійне реінтегрування у звичайне життя, де він може знайти нові цілі та можливості для самореалізації.

Процес соціалізації має свої складові та механізми, які впливають на формування особистості, соціальних норм, цінностей та поведінки індивіда в суспільстві, забезпечуючи його інтеграцію в соціальне середовище

До складових соціалізації відносяться:

- «теоретичні підходи» – розуміння де соціалізації (втрата спортивного статусу) та ресоціалізації (засвоєння нових соціальних ролей) як процесу, що вимагає зміни ідентичності з «Я-спортсмен» на «Я-фахівець / громадянин»;

- «чинники десоціалізації» – включають психологічні кризи, втрату джерела доходу, соціальну ізоляцію та брак соціальних зв'язків поза спортом;

- «методологія адаптації» – процес включає професійну переорієнтацію, освіту, психологічну підтримку та використання унікальних якостей спортсменів (цілеспрямованість, стресостійкість) у нових сферах діяльності;

- «соціальна інтеграція» – залучення до тренерської діяльності, управління, підприємництва або громадського життя для забезпечення успішного функціонування у пост-спортивному середовищ.

Психологи та соціологи визначають різні механізми, за допомогою,яких здійснюється процес соціалізації, серед яких є:

- «наслідування» (імітація) – це ключовий механізм соціалізації, який передбачає процес відтворення індивідом (зазвичай дітьми) моделей поведінки, жестів, манер та вчинків інших людей, що може бути як свідомим, так і неусвідомленим;

- «прогресивна взаємна акомодація» – поступове адаптування особистості до соціального середовища та одночасне коригування соціального середовища під впливом індивідуальних змін і потреб. Така взаємодія сприяє гармонійному взаєморозумінню та інтеграції особистості в суспільство;

- «ідентифікація» – ототожнення себе з іншою людиною, персонажем або навіть групою людей, та подальше неусвідомлене уподібнення;

- «відособлення особи» – здатність особистості до самовизначення своїх позицій.

Розширення та поглиблення соціалізації особистості відбувається в трьох основних сферах:

- «сфера діяльності» – соціалізація пов'язана із засвоєнням нових видів діяльності, орієнтованих на виокремлення особистісних смислів і найбільш значущих для індивіда аспектів цієї діяльності;

- «сфера спілкування» – соціалізація розширює коло спілкування, збагачує його зміст, поглиблює розуміння інших людей, розвиває навички спілкування;

- «сфера самосвідомості» – соціалізація означає формування власного «Я», як активного суб'єкта діяльності, осмислення особистістю своєї соціальної залежності, соціальної ролі, формування самооцінки та ін.

Проблема соціалізації спортсменів після завершення кар'єри потребує комплексного підходу, зокрема на етапі здобуття спеціальної освіти для запобігання соціальній дезадаптації. Процес соціалізації буде ефективнішим, якщо включатиме важливі складові та механізми, що сприятимуть успішній адаптації до пост-спортивного середовища.

Підсумовуючи вище сказане можна зазначити, що відсутність належної підтримки та адаптованих освітніх програм, орієнтованих на перекваліфікацію спортсменів, суттєво обмежує їхні можливості для розвитку нових професійних компетентностей. Це ускладнює використання здобутого досвіду та інтеграцію в нові професійні ролі, що підкреслює важливість комплексного підходу до соціалізації екс-спортсменів після завершення кар'єри.

Список використаних джерел

1. Арабаджи Т. Д. Технологія формування готовності спортсмена до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ-Вінниця, 2014. Вип. 40. С. 134–137.

2. Корж Н. Л., Захаріна Є. А., Чередниченко І. А. Чинники де-соціалізації спортсменів в контексті їх пост-спортивного життя. *Науковий журнал «Olempicus» Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, Одеса.* № 1, 2024. С. 98–105. DOI: https://doi.org/10.24195/olympicus/2024-1.14

3. Приймак М. М. Соціально-психологічна адаптація спортсменів після завершення спортивної кар'єри. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 2025. (14). DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14769845.